

ללמוד להעריך – צרכנות נבונה לילדי הגן

גדלים ילדינו, להכיר ביכולתו של הצוות החינוכי לקחת חלק פעיל בחינוך ולדייק את המטרה של חינוך לצרכנות נבונה ומקיימת. כמחנכים וכמחנכות, עלינו להרחיב את תחומי הדעת שמרכיבים את השיחה עם הילדים כדי לעורר אצלם חשיבה צרכנית מודעת וערכית.

ליה רוזמן פפיר ◀ דוקטורנטית¹ בחוג לחינוך באוניברסיטת חיפה, מנחת מורים בתוכנית "ללמוד להעריך"

היכרות עם הסביבה הצרכנית של הילד

ההכרה בילדים כפלח שוק רווחי, שגברה במיוחד במאה ה-21, לצד שינויים טכנולוגיים וסוציולוגיים³, שינתה את טווח המרחב הצרכני הרבה מעבר למה שהמבוגרים הכירו בילדותם. עם התמקצעותן של חברות פרסום המתמחות בפנייה לילדים וצמיחת מגוון ערוצי מדיה, מתאפשרת פנייה שיווקית ישירה לילדים דרך משחקים ממותגים, פרסומות, תכני מדיה גלויים וסמויים וסרטוני אנבוקסינג⁴. הילדים

של הילדים כיום בתרבות ובמשפחה: ילדים הם צרכנים פעילים כבר בגילאים צעירים מאוד. הפעילות הצרכנית שלהם באה לידי ביטוי בבקשותיהם, אך גם בהשקעה הרבה שלהם בלמידה של המרחב הצרכני: מה יש לאחרים ומה יש בחנות, איפה משיגים את הדברים, ממי אפשר לבקש ואיך. חוקר הילדות, דניאל תומאס קוק, טוען, שעל חוקרים בתחום הצריכה להתייחס לילדים כאל שחקנים חברתיים-כלכליים (social economic actor), ולא כנספח להורים או כגוף קטן שמנדנד לסובביו (Cook, 2008). הדבר נכון גם בהיבט החינוכי. עלינו להתוודע למורכבות של המרחב הצרכני שבו

בוקר. עדיין לא שמונה. הילדים² מטפטים לתוך מרחב הגן, גילאי טרום-חובה וחובה. אחד הילדים, כבן חמש, מוציא מכיסו צעצוע חדש שקיבל יום לפני כן. הוא מספר עליו לילדים שמתרכזים סביבו, ומתחיל להדגים כיצד הצעצוע עובד. אחת הילדות, כבת ארבע, נכנסת בדיוק לגן. אביה כבר נפרד ממנה, והיא מתקרבת לילד לראות מה הביא. כשהילדה רואה את הצעצוע החדש היא רצה מהר לדלת לעצור את אביה, ומנחה אותו לקנות לה גם כזה. בשיחה איתו היא מרחיבה וממליצה לו על חנות ספציפית, שבה הוא עשוי למצוא את הפריט.

כל מי שעובד עם ילדים צעירים בגן יודע שלא מדובר פה בסיפור ייחודי. צוות הגן עד לאינטראקציות היומיומיות של הילדים, בינם לבין עצמם ועם ההורים והסבתות והסבים שלהם. אינטראקציות אלה מלאות בסיפורים על 'מה קנו לי', 'מה יקנו לי' ובקשות קנייה, חלקן רגועות, חלקן עתירות רגש. אינטראקציות אלה ממחישות את טיב מעורבותם

1 leepapier@hotmail.com

2 בכל מקום במאמר זה שבו מוזכרות המילים ילדים או ילדי גן, הכוונה היא לכל המגדרים.

3 לפני שנות ה-90 של המאה הקודמת רווחה התפיסה הסוציולוגית, שהילדות היא שלב בתהליך התהוות הבוגר. משנות ה-90 התפיסה הרווחת היא שלילדים סוכנות ועשייה עכשווית, ושיש לחקור אותם ואת התרבות שלהם בהווה, בשלב הילדות (Prout & James, 1990).

4 סרטוני אנבוקסינג (unboxing) הם סרטונים שמראים את הליך פתיחתם של מוצרים, תוך כדי הסבר והדגמה של המוצר, תכונותיו ודרך פעולתו. הסרטונים הללו זמינים באינטרנט, ובהקשר של ילדים, הם מופיעים לרוב ביוטוב. יש גם ערוצים ייעודיים עם עוקבים מסורים, בעיקר ילדים. הילדים הם הגיבורים של סרטונים אלה: הם פותחים

גדלים היום לתוך תרבות שבה ההיצע השיווקי מתחדש בקצב מסחרר. אנו גם עדים לכך, שמעבר לכוחם של הילדים לבקש ולהשפיע על קנייה, הם לעיתים אף קונים בכוחות עצמם. וכאן עולה השאלה: מי מדבר עם הילדים על הנושא הצרכני? האם יש פה תיווך? הכוונה? תהליך מובנה, שמלווה אותם בנבכי העולם השיווקי?

הילדים היום אומנם פעילים בתחום הצרכני, אך הם גדלים בתוך בליל מסרים מסורבל ולא מובנה, סביב נושא שהוא מאוד משמעותי בחייהם. מצד אחד קיים חסך משמעותי בשיחה עם הילדים על הנושא, ומצד שני הילדים נחשפים לריבוי מסרים שיווקיים, שהם מלקטים מהמדיה ומהחברה סביבם באופן לא מתווך. החסך החינוכי הוא תולדה של אידיאולוגיה מיושנת, המבקשת להפריד בין השיח הכלכלי לעולמם הטהור מוסרית, לכאורה, של ילדים (Cook, 2004). כאנשי חינוך אנחנו יודעים שילדים לומדים גם בתוך חסך חינוכי, אך השאלה היא מה הם לומדים? וממי? ילדים מלקטים מסרים שהם מוצאים בסביבתם: מצפייה בטלוויזיה, מפרסומות, ממה שאומר המוכר בחנות, מהמלצות של חברים ומאינטראקציה עם ההורים. אומנם יש הורים מחושבים, שמתמודדים עם השפע בצורה מאורגנת ומודעת, ומתווכים זאת לילדים, אך במשפחות רבות נחשפים הילדים למסרים רבים, לעיתים סותרים, סביב הנושא. למשל, יש הורים שקונים בלי שום תכנון, ולפעמים מעבר ליכולת. אינטראקציות סביב קנייה ושפע יכולות לעורר רגשות רבים: דרך הגבלת בקשות או קנייה בכעס, או מנגד, הבטחות לקנייה, קנייה כפינוק, נתינה כתמריץ או נתינה למען 'קצת שקט' או האושר של הילד. כל אלה שולחים מסרים מבלבלים מאוד. יש ילדים שזוכים לשיח מתווך

צעצועים, מרכיבים, מתארים, מנסים ומגיבים. הסרטונים מותאמים לקהל היעד הצעיר באמצעות צבעוניות בהירה, מעבר מהיר בין זוויות צילום וקריינות שמחה. יש סרטונים שכוללים גם הנפשות (מקור: ויקיפדיה).

בתחום ממוקד וחלקי שבו עוסקים ההורים, כדוגמת היבטים פיננסים כמו ניהול כסף, הימנעות אידיאולוגית מצריכה או שמירה על איכות הסביבה דרך שימוש חוזר, אך לא כל הילדים זוכים לתיווך כזה או לתיווך בכלל.

במאמר זה ברצוני להציע למלא את החסר. לנו, נשות חינוך ואנשי חינוך, יש את היכולת להקנות לילדים כלים מעשיים ומחשבתיים של צרכנות מושכלת וערכית בתוך תרבות של שפע, כחלק מהקניית כישורי חיים. יתרה מכך, עלינו מוטלת החובה החינוכית לעשות זאת. ילדים צעירים כל כך נדרשים להתמודד עם ריבוי הצעות שיווקיות, צורך אינסופי בחידוש, לחצים חברתיים, ולפעמים פשוט רצון עז שמתעורר מול הדבר החדש והמדליק הבא. מגיע להם שנכיר במעמדם כצרכנים פעילים ומשפיעים (יותר או פחות, באופן עקיף או ישיר), ונצייד אותם בידע ובכלים שיאפשרו להם להתמודד עם תרבות השפע שבה הם גדלים, תרבות ייחודית בנגישות ובאינטנסיביות שלה. במאמר זה אציע כלים לשילוב נושא הצרכנות בגן הילדים. את התכנים והכלים שאציג כאן גיבשתי תוך כדי מחקר ובניית תוכנית לימוד שהעברתי כ'תוכנית לימודים נוספת' (תל"ן), בגני טרום-חובה בתל אביב.

בעיה בולטת בשטח: המבוגרים מרגישים שהילדים "לא מעריכים" את מה שהם מקבלים

עבודה עם ילדים בשטח, לצד המחקר האקדמי שאני עורכת בנושא תפיסות תרבותיות של חינוך בעידן השפע, הפגישו אותי עם ילדות וילדים, עם הורים ועם נשות חינוך ואנשי חינוך שיש להם מחשבות על הנושא. ניכר שילדים רבים לומדים במהירות את ההיבטים הצרכניים שבסביבתם, והמבוגרים לא תמיד נינוחים סביב סוג זה של למידה. שוב ושוב שמעתי הערות על השפע והמגוון שיש לילדים, לצד ריבוי בקשות

לעוד ועוד... ילדים היום מבקשים והרבה, בלי קשר לכמה דברים יש להם. הורים ואנשי חינוך חשים לעיתים חוסר נחת סביב ה'צמא' שיש לילדים לרכישות, מצב שהוליד משפט ששמעתי שוב ושוב בשטח: "הם לא מעריכים". משפט זה נאמר בכאב, בביקורת, ולפעמים מלווה בתחושת אובדן עצות של ההורים. אין לי ספק שאפשר ללמד את הילדים להעריך, אך חשוב שנחדד לאן אנחנו שואפים להגיע בעשייה החינוכית שלנו.

מה יש בכוחם של הגננות והגננים לעשות?

ראשית, רצוי שנתאם ציפיות: החינוך בעידן השפע לא מבטל את המפגש של הילדים עם הסביבה שלהם ולא ימנע מהם להפסיק לרצות, ואולי גם לא להפסיק לבקש את הדבר הבא. **אל לנו לצפות לכך, זו ציפייה שאינה מציאותית או הוגנת.** מטרתו של חינוך מכוון ומתווך לצרכנות מושכלת היא לעזור לילדים להבין טוב יותר מה קורה סביבם ולמה, לחשוב מה חשוב להם ואיפה אפשר לוותר, ולהפחית תסכול מול סירוב קנייה או קושי להשיג משהו. **חינוך זה מדגיש את ההגבלה ומטפח כישורי בחירה.** למעשה, יש בחינוך מסוג זה כדי להעצים את הילדים, משום שהשיחה מכירה במקום הפעיל שלהם, מפתחת חשיבה ביקורתית ומטפחת את אחד הכישורים החשובים ביותר הנדרשים לנו בתרבות של שפע - יכולת בחירה. גננות וגננים יכולות/ים גם להמשיג ולהסביר לילדים על העולם סביבם, כדי לעזור להם להתמודד מול ההגבלות השונות, שעשויות למנוע מהם להשיג את מבוקשם: אם זה כסף, מקום בבית, חשיבה על הסביבה או הרצון ההורי שהם יכבדו את הדברים שכבר יש להם.

לגננות וגננים יש כוח נוסף ומשמעותי בחינוך בתוך תרבות השפע - אפשרות הגישה שלהן/ם להורים. הניסיון מראה שיש יתרונות לתקשורת עם ההורים על מה שקורה בגן, יש בכך כדי לגייס אותם סביב הנושא ולפתוח שיח שהם יוכלו

מה זה אומר "ללמוד להעריך"?

1 לאמוד ערך - עלינו ללמד את הילדים לשאול את השאלה: האם כדאי לי לקנות את זה? מה עלי לתת בתמורה? אנחנו לא נלמד את הילדים מה חשוב ומה כדאי להם לקנות, אנחנו כן נלמד אותם לשאול את עצמם את השאלות הללו.

2 להפעיל חשיבה ביקורתית - בתרבות של שפע מדיה והצעות שיווקיות חשוב שהילדים ילמדו לשאול: מה מציעים לי? מה אומרים לי? האם זה נשמע לי הגיוני? האם אוכל לבדוק את זה? זהו כלי מחשבתי חשוב מאוד, גם מול שפע צרכני וגם מול מידע ודימויים במדיה.

3 לפעול במסגרת התקציב הקיים - כיצד אלמד להסתדר עם מה שיש לי ולהפיק מזה את המקסימום?

4 להוקיר תודה - לכוון את הילדים לראות את ההשקעה שמלווה את מה שנתנו להם, לראות שמישהו רוצה בטובתם, להגיד תודה ולפעול גם למען האחר.

5 להוקיר חשיבות לשמירה על הסביבה - להפנות את תשומת לב הילדים לסביבה, המספקת לנו משאבים וחיים, ולהימנע מבזבז משאבים.

ועל מה אני מוכן לוותר?", לבחור ולאתגר את המסרים שהם מקבלים מהסביבה. בחלק הזה של המאמר אציג כיצד לעשות זאת. ראשית אציג את הנושאים שנרצה להציג לילדים, ובהמשך אציג דגשים ודוגמאות שאפשר ליישם בשטח. מתוך תכנים אלה יוכלו כל גננות לבחור ולבנות את התוכנית המתאימה להם: אם להתמקד בנושא נקודתי אחד, לפתח יחידת נושא או לבנות תוכנית רב-שנתית, השוורת את כל הנושאים יחדיו.

כדי להגיע למכלול ערכי כזה, יש לדבר עם הילדים על כמה תחומי תוכן חשובים. להלן אציג איך כל גננות יכולה לגשת לשיחה דרך הצגת נושאים, דגשים ועקרונות מנחים, לצד כמה דוגמאות למימוש בשטח. כמובן שכל גננות יכולה לשלב את המסרים המתאימים לגן שלו/ה.

איך זה נראה בשטח? מה מלמדים את הילדים?

עד כה שאלנו מדוע כדאי לפנות לילדים צעירים ולדבר איתם על נושא, שלכאורה שייך לעולם המבוגרים. הבנו שזוהי התחלה של שיחה, המסבירה לילדים על עולמם ומציידת אותם בכלים ראשוניים לעצור, לחשוב ולשאול "מה אני רוצה

להמשיך בבית. הורים שונים מחזיקים בעמדות שונות סביב נושא תרבות השפע, אבל שיחה מסוג זה פותחת פתח להורים להסכים לדבר על הדברים המטרידים אותם. השיחה בגן יכולה לעזור להורים להתמודד עם התחושה ש'כולם יש', ובכך להפחית את הלחץ החברתי המשפיע עליהם לקנות, לפעמים מעבר לרצונם לעשות זאת. בנוסף, הפנייה להורים מאפשרת להם להמשיך ולקיים את השיח בבית סביב הנושאים שחשוב להם לקדם. למעשה, יש הורים שלא יודעים שאפשר לדבר עם ילדים צעירים על דברים מסוג זה, ושמחים על ההזדמנות לעשות זאת. חשוב להסביר להורים, שמדובר בהתחלה של שיח מתמשך, שיתפתח ויעמיק לאורך זמן. כפי שהילדים מתפתחים לאורך השנים, כך גם על השיח לגדול ולהתפתח יחד איתם. כאן חשוב להדגיש, כי יש בכוחה של הגננות/ת לכוון, להציף נקודות מבט שונות ולטפח חשיבה ביקורתית. כל ילד וילדה גדלים בבית אחר, עם תפיסות עולם שונות. לגננות יש את הכוח לאסוף את התפיסות השונות ואת הקולות השונים ולהציף את אלה עם שאלות כמו: "מה אתם חושבים על זה?", "מה הייתם בוחרים לעשות במצב כזה?". מותר לכל ילד וילדה לחשוב בדרך שונה, אך חשוב לצייד את הילדים בכלים שיעזרו להם לבחור איך לפעול לפי מה שנכון עבורם ועבור הסובבים אותם.

מה זה אומר "ללמוד להעריך"?

ראינו שההורים מבקשים שילדיהם יעריכו את מה שיש להם ואת מה שהם מקבלים, אך גם הבנו שלא נצליח לעצור את רצונם או בקשותיהם לרכישת דברים חדשים. אם כן, מה אפשר לעשות? איך מלמדים ילדים להעריך? בדיקה במילון מגלה ש'להעריך' הוא מושג רחב, עם כמה הגדרות, שאותן נרצה לאמץ בגן:

החינוך בעידן השפע כנושא מטרייה

תרבות השפע רבודה וגדולה. לא אחת, גורמים שמנסים לחנך ילדים בנושא זה נוטים להתמקד בשיחה על כסף וחיסכון, אך אין בזה די. ילדים חשופים לפרסומות, הצעות ומסרים שיווקיים, תכני מדיה מרובים, חנויות פיזיות לצד הצעות קנייה עמומות, וחפצים, הרבה חפצים. מהרגע שילדים מקבלים דברים, מתרחשת מעין 'כלכלה' של ילדים, שהיא ענפה, סבוכה ומרתקת: שימוש ולפעמים אי-שימוש, צבירת אוספים, אחסון ובלגן, שבירה, זריקה, תרומה, נתינה, מכירה, החלפה. איך בתוך זה מלמדים להעריך? ניקח לדוגמה פריט פשוט, כמו בובה של דמות אהובה, ונבחן אותו מהיבטים שונים על מנת לגלות את תחומי הדעת השונים שאפשר ללמד באמצעות הבובה הזאת:

1. **היבטים פיננסיים וצרכניים** - על החנות, העבודה, הכסף והליך הקנייה המאפשרים להשיג את הבובה. מהם הדברים הללו? מה מטרתם? מהיכן מגיע הכסף? מה עושים בחנות? איך קונים 'חכם'? יש הורים שעדיין חוששים לשוחח עם ילדיהם על נושאים אלה, אך כל אלה אינן מילים גסות. הן חלק מחיי היום-יום שלנו, וחשוב לדבר עליהם עם הילדים ברמה הפשוטה והראשונית ביותר בשלב זה.

2. **הסיפור של הבובה** - מאיפה היא באה (איפה ייצרו אותה)? איך היא הגיעה אלינו? איך ייצרו אותה? האם אפשר לייצר בובה כזו בבית? איך ייצרו בובות בעבר? ילדינו גדלים על דימויים מושלמים של פלסטיק, על אוכל קנוי וארוז. למה שלא נכיר לילדים חומרים שונים ודרכי עשייה שונות? נראה לילדים שמישהו תכנן וייצר את המוצרים שהם מכירים, ונסביר להם איך הם הגיעו אלינו. זו הזדמנות להכיר מלאכות יד שונות וגם ליצור.

3. **צריכה וסביבה** - אי אפשר להתעלם מהקשר בין צריכה ושפע לאיכות הסביבה שלנו. בשיחה שלנו עם הילדים לא נעמיס עליהם, כמובן, את כל הקשיים, אלא נבחר לדבר בצורה חיובית: כשאנחנו קונים לפי צורך, אנחנו שומרים על הסביבה, כי כך אנחנו לא קונים דברים ש'ישר הולכים לפח'. נשאל את הילדים: מה קורה כשמשוהו מפסיק לשרת אותנו? לדוגמה, אותה בובה? האם צריך לזרוק את הדברים מיד לפח? או שאולי נוכל למצוא שימוש חכם לדברים שיש לנו בבית? ומה לגבי אריזות, צנצנות זכוכית, בדים ואפילו צעצועים ישנים? לדוגמה, נוכל לתקן צעצועים שבורים, ואז הערך הרגשי שלהם בעיני הילדים יעלה (עוד על המיומנויות הגלומות בשיפוץ צעצועים ושילוב הפעילות בגן ראו: אלדרוקי פיננס, 2015).

4. **אזרחות פעילה** - מושג זה מתייחס לעשייה יזמית-חברתית דרך נתינה, תרומה ומעשים טובים. כיום, ילדים רבים נמצאים בעיקר בצד המקבל. הציפייה מהם הן בעיקר ללכת לגן ולחוגים. לילדים רבים אין מטלות בבית. גם בקנייה ובנתינה, הציפייה היא שאין להם משאבים והם לא צריכים לתת. כאן יש לנו הזדמנות לתת להם ליזום מעשים למען האחר: לתרום, להגיד תודה ולקחת חלק פעיל בעשייה למען האחר.

תחום דעת 1: היבטים

פיננסיים וצרכניים של שפע

השיחה על הנושא הפיננסי-צרכני עם ילדים צעירים שנויה במחלוקת. מצד אחד, שומעים יותר ויותר קולות שקוראים ומבקשים לדבר עם ילדים צעירים על מושגים של צריכה. מצד שני, השיחה בנושא זה עדיין מרתיעה הורים ואף חלק מאנשי החינוך⁵. אך הנושא חשוב דווקא משום שילדים צעירים מבלים חלק גדול כל כך מזמנם במחשבות על הדברים שהם רוצים ובתכנון להשיגם, מה שניכר בשיחות ובבקשות שלהם. אם בעבר חשבנו שכסף אינו נושא לדבר עליו עם ילדים, כיום אנו שומעים אותם מדברים על כסף, בין אם נראה ובין אם לא. ילדים מספרים זה לזה כמה כסף יש להם, נותנים כסף במתנה לחבריהם, לפעמים משלמים בחנות או מבקשים שיקנו להם משהו, וכאשר הורה עונה שאין לו כסף, הם ממליצים לו להשתמש בכרטיס שנמצא בארנק. הם לא מבינים את האמירה "אין לי כסף", הרי לפני רגע הם ראו את ההורה שולף ארנק ומשלם על משהו אחר, אז איפה הבעיה? יש ילדים בגיל הגן שכבר מקבלים מתנות כסף והולכים לבחור מתנה בחנות. ילדים לומדים על נוכחותו החזקה של כסף באמצעות המדיה. למשל, השיר של נועה קירל, מיליון דולר, היה שגור בפייהם של ילדים בכל הגילאים לתקופה.

אז בואו נדבר על זה. איך מדברים עם הילדים על כסף, ועוד בגיל הצעיר ובגן? מבין ארבעת התחומים שאציג במאמר זה, תחום דעת זה הוא הפחות מוכר בגנים, ועל כן ארחיב עליו יותר מאשר על שאר תחומי הדעת.

5 בספרו: אבא, אמא, איך כסף בא לעולם? - מדרך מעשי לחינוך כלכלי של ילדי ישראל (2018), ד"ר יריב שולם מתאר חמש סיבות שבגינן הורים לא מדברים עם הילדים על כסף: 1. ההורים רוצים להגן על ילדיהם מהלחץ הקשור לעולם הפיננסי; 2. הם לא מרגישים שהם יודעים מספיק כדי ללמד את הילדים; 3. הם לא רוצים שהילדים יתחילו לבקר את ההתנהגות שלהם; 4. הם לא רוצים להתעמת עם הילדים; 5. כל דיון על כסף נגמר במריבה בין ההורים.

הדבר הראשון שנרצה לעשות הוא לבדוק עם עצמנו: מה אנחנו חושבים על הנושא? אילו רגשות הנושא מעורר בנו? ומה היינו רוצים שהילדים ידעו? ייתכן שנגלה שיש לנו יחסים מורכבים עם הנושא, ייתכן שנגלה שהוא מעורר בנו פחד, חשש, לחץ או כעס. אולי להפך: ייתכן שנגלה שאנחנו מעריצים אותו וכמהים לדבר עליו. מנעד הרגשות אדיר, אבל הוא לא יכול להיכנס לגן. על השיחה שלנו עם הילדים להיות 'נקייה', ועל המסר העיקרי שלה להיות שכסף הוא כלי המאפשר לנו להשיג דברים שאנחנו רוצים וצריכים, אך הוא משאב מוגבל וחשוב להחליט באיזה אופן ולאילו מטרות הוא ינוצל.

אפשר להחליט לקיים שיחה כזאת אחת לשבוע או כיחידת נושא שתתפרס לאורך תקופה. במהלך המפגשים אפשר לחקור את נושא הכסף על שלל היבטיו, לפרק את השיחה למושגים ולהיבטים שונים ולספק דוגמאות מהשטח. עלינו לזכור שכסף הוא דבר מוחשי, פשוט לכאורה, אך בפועל הוא נושא מופשט ומורכב, ועלינו להתאים את הציפיות שלנו לשטח. לרוב, הציפייה סביב חינוך פיננסי היא לבוא, 'לשפוך תוכן' על הילדים ולצפות שבזה תם ונשלם החינוך. אך כל העוסקים בחינוך יודעים שחינוך משמעותי הוא תהליך ספירלי, תהליך של שיח שמתפתח ומתעבה לאורך זמן. ככל שהילדים יבינו יותר, כך ניתן יהיה לאתגר אותם יותר מול מה שהם רואים סביבם.

עם פתיחת העיסוק בנושא מומלץ לעסוק בשאלות ראשוניות: מה זה כסף? איך משיגים אותו? איך נראית חנות? איך קונים?

דרך פשוטה להתחיל את השיחה על כסף היא להכיר אותו: איך הוא נראה? כמה סוגי מטבעות יש? וכמה שטרות? אפשר להיעזר במצגות או להדפיס (או לקנות) כסף ישראלי כדי להראות לילדים את המטבעות והשטרות ולאפשר להם לגעת בהם. לדוגמה, פעילות נחמדה שאפשר

לעשות עם הילדים היא לבקש מהם למיין אוסף של שטרות או מטבעות.

ילדים ממיינים שטרות ומטבעות שקליים.

מומלץ לבצע פעילות זו בקבוצות. מגשי קרח מאפשרים את המיין בצורה נוחה ויכולים להיות אלטרנטיבה נקייה יותר לקופסאות ביצים)

אפשר גם לדבר על ההיבטים הפיזיים של כסף. לדוגמה, כסף הוא קל וקטן, כדי שיהיה נוח לשאת אותו ממקום למקום. הוא עמיד, כדי שלא ייהרס בקלות, למשל במגע עם מים. ואפשר גם לערוך תרגילים מתמטיים בעזרת ערך של שטרות ומטבעות.

עוד היבט מעניין לדבר עליו הוא מה שמופיע על הכסף: מה מופיע עליו? מי קובע מה יופיע עליו? כל מדינה אחראית על הכסף שלה, ויש לה בנק מיוחד שבו הכסף שלה מודפס. המדינה היא שמחליטה איך יקראו לכסף שלה ואיך הוא ייראה. לדוגמה, על רבים מהשטרות הישראליים מופיעים משוררים מפורסמים. האם הזדמן לילדים לראות כסף ממדינה זרה? ייתכן שכיום, בתקופת הקורונה, פחות ילדים נחשפו לכסף זר. הציגו להם שטרות או מטבעות של מדינות אחרות, או דוגמאות לכסף ישראלי ישן. למה אי אפשר להשתמש בכסף ישן? המדינה החליטה להוציא כסף חדש. כסף 'עובד' רק כשכל

הצדדים לעסקה מסכימים עליו. אם אני רוצה לקנות שרשרת ולשלם עליה בכסף ישן, והמוכר לא מוכן לקבל את הכסף שלי, האם אוכל לקנות את השרשרת? לא. בקשו מהילדים לעצב שטר או מטבע משלהם: הנחו אותם לקבוע לו שווי ולהחליט מי או מה יופיע עליו. תוכלו לפתוח 'חנות' או 'בית קפה', ולחלק לילדים 'מטבעות' שתכינו מראש, שבהם הם ישתמשו כדי ל'קנות' מוצרים ב'חנות' או ב'בית הקפה'.

ילדים שומרים כסף שהם הכינו בארנק שהם הכינו)

דוגמה זו, של איך לדבר על כסף ברמה הראשונית והבסיסית, היא שצריכה להנחות אותנו סביב העיסוק בנושא. מטרת השיחה היא לצמצם את השיח לרמה המעשית: מה זה? איך זה נראה? איך זה עובד? פתיחת 'חנות' ממכר בגן היא אחת הדרכים הזמינות לעיסוק בקנייה ומכירה מושכלת. הילדים יוכלו לקנות ולבחור מה לעשות בכסף שלהם. חשוב לדבר איתם על קנייה ובחירה ועל איך בוחרים בחנות. איך בודקים אם כדאי או מתאים לקנות מוצר מסוים? דרך בדיקת צורך, מחיר, כדאיות מול משהו אחר מעניין. תנו להם להתנסות בבחירה ובקנייה. כשאתם פותחים חנות, שימו

6 המוצרים ב'חנות' לבחירתכם. אלה יכולים להיות חפצים מהגן, שהילדים יחזירו למקום בסוף הפעילות, תה ועוגיות, למדקות או ציורים מודפסים קטנים. החנות עצמה יכולה להיות חנות מכולת, חנות

לב ליחס של כמות הכסף שאתם נותנים לילדים (לדוגמה, שתי מטבעות), מול מספר הדברים שאתם מציעים למכירה (לדוגמה, שלוש אפשרויות). צרו היצע של מוצרים אטרקטיביים, כדי שהם יצטרכו לחשוב ולהחליט מה הם ייקחו ועל מה הם יוותרו, כי יש הגבלה, הכסף ייגמר. מה הם יבחרו? למה? לפי גודל? טעם אישי? מחיר? האם יש מבצע המציע להם יותר? אולי תציעו משהו שעונה על צורך יומיומי ומשהו 'נהנתני' יותר - במה מהם הם יבחרו? צמח ובווימגולד (2011) וינאי וברוגל (2019) מציעות דוגמאות של שילוב פעילות של צרכנות נבונה בתוכנית השנתית בגן. מהר מאוד תגלו, שמעבר לכסף ולקנייה, זהו פתח לשיח על שלל נושאים חשובים ורלוונטיים. נראה זאת גם בהמשך.

אחת ואחת אופי משל עצמם. את/ם כן יכולות/ים לאתגר את הבחירה: האם תוכלו/י לחיות רק מממתקים? מה לגבי אוכל בריא? אפשר להציף שאלות מסוג זה מול הקבוצה כולה. וכמובן, תנו להם לחוות את ההשלכות של בחירתם. פעילות של חנות בגן עוזרת להמחיש את החוויה, לדוגמה: מה עושים כשנגמר לי הכסף? זה מתסכל, גם במשחק! אפשר לפרק את התהליך ואת החוויה: איך פעלתי? האם אוכל לתכנן את מה שאני קונה ולצאת מרוצה? עלי לדאוג לבדוק כמה יש לי, מה מציעים בחנות, ולחשוב מה חשוב לי יותר, הרי לא כל דבר חשוב לי באותה מידה. השיחה על בחירה חשובה ומשמעותית, שכן עלינו לצייד את הילדים בכלים שיאפשרו להם לבחור את מה הדבר הנכון ביותר עבורם. הציעו

ולתקריות שעולות. לדוגמה, מה קורה כשצריך לבחור? האם זה קל? האם עלה תסכול? האם נתקלתם בילד או ילדה שוויתרו על משהו שעונה על צורך, כדי שיהיה להם משהו כיפי כמו מממתקים? התרגילים הללו מעלים דברים מרתקים מהחיים מצד אחד, ופותרים לנו צוהר עולמם של הילדים מצד שני. תיהנו מהשיחה והימנעו מלשפוט. אתגרו את הבחירות שנראות לעין הבוגרת כתמוהות בשאלות המעוררות מחשבה, אם ברמה אישית מול הילד/ה ואם מול הקבוצה כולה.

תחום דעת 2: 'מאחורי הקלעים' של הדברים שבחיינו

הילדים שלנו גדלים בתרבות שבה הכול מוכן מראש, מוצג על מדף ונמכר בכמויות גדולות. אומנם תקופת הקורונה פתחה פתח למבוגרים רבים לחזור ולתרגל מלאכות יד, אפייה ובישול, מה שחשף חלק מהילדים לתהליכי יצירה ועשייה, אך עדיין מרבית הילדים למדו מינקותם שכאשר רוצים משהו משיגים אותו בחנות כזו או אחרת. אך מאיפה הדברים מגיעים לחנות? מה 'הסיפור' שלהם? איך יוצרים אותם? אחת הדרכים שבהן נעזור לילדים ללמוד להעריך הוא בהצגת 'הסיפור' של הדברים. ברגע שיש לדברים סיפור, קל יותר לזכור וקל יותר להתחבר לפרט. מעצם הסיפור נוצר ערך. גם מעצם ההשקעה נוצר ערך, גם אם המוצר עצמו משרת אותנו פחות. בואו ניתן לילדים את ההזדמנות להכיר ולהתנסות בהיבט זה של השקעת זמן, ידע ועשייה, הטמונים בדברים שבחיינו. קל יותר לוותר על משהו אם אין לו סיפור; כשיש סיפור, זה משפיע על יחסנו כלפיו.

דרך אחת להכיר לילדים את הסיפור היא להכיר להם איך יוצרים דברים: הציגו להם סרטונים על מלאכות שונות, הציגו סרטון או תמונות על משהו מסוים שתראו שהילדים יכירו או ארגנו טיול למפעל. טפחו בחצר הגן גינת ירק,

סיום בסופרמרקט בליווי הורים ודף עבודה)

שימו לב: תפקיד הגננת/איננו להנחות את הילדים מה נכון לקנות, אלא לכוון את הילדים לחשוב מה נכון וכדאי להם. לעיתים הבחירה של הילדים תפתיע אתכם. לדוגמה, יש ילדים שיבחרו רק בדברים העונים על צורך. אחרים יבחרו רק לפי הכיף. יש ילדים שלא יוציאו שקל מכספם. תפקידכן/ם איננו לשפוט את הבחירה או 'לתקן' אותה. כל ילד/ה גדלים בבית עם ערכים שונים, ולכל

דוגמאות משלכם - משהו שהילד/ה שלכן/ם ביקשו, החלטה שקיבלתן/ם בקניית פריט לגן - כך תוכלו לשמש גם כדוגמה אישית.

צפו לביטוי רגשות במשחק. הילדים צעירים, ולפעמים קשה להם להתמודד עם זה שאי אפשר לקבל הכול. לפעמים קשה לבחור. לפעמים ילדים חוברים יחדיו ומחברים את הכסף שברשותם כדי שכוח הקנייה שלהם יגדל, זה נהדר! אבל האם גם ההורים יכולים לעשות את זה בבית? חשוב לתת מקום לרגשות

תחפושות וכו', לשיקולכם/ן.

אם יש, אפשר להשתמש בגידולים מהגינה להכנת מאכלים בגן. אפשר גם להכין יחד עם הילדים גבינה, מאפים, עוגה, לימונדה, ריבה, מרק ירקות או פיצה. הילדים ייקחו חלק בקילוף, בקריעת העלים, בחיתוך הירקות והפירות ובתיבול האוכל.

בשיחה על הסיפור של הדברים אנו עוזרים לילדים לשבור את הקנייה האוטומטית, ולהכיר בזה שאנחנו קונים ומשתמשים בדברים שאנשים אחרים עבדו בשבילם, יצרו והכינו. לפעמים זה אדם בודד, לפעמים זה מפעל מלא באנשים ובמכונות, אך תמיד מישוהו הכין, ארו ושינע את הדברים, כדי שאנחנו נוכל לצרוך אותם. אם נרצה, גם אנחנו יכולים ללמוד להכין הרבה מאוד דברים.

תחום דעת 3: על שפע, צריכה וסביבה

ילדים מתכוננים ליצור ולבנות מתוך שלל אריזות ריקות

רבות נכתב ונאמר על הקשר בין צריכה לאיכות הסביבה: הזיהום הרב שנגרם מתהליכי הייצור, ניצול לא

אלדרוקי פיננס, 2020). דברו על השונות של התוצרים. אנו רגילים לקנות דברים שנעשים בפס ייצור, אך באמנות ויצירה יש מגוון ועשייה שמולידים דברים שונים למראה. האם זה רע? אולי זה טוב לקבל משהו שהוא מיוחד במינו?

תחום נהדר לעסוק בו בהיבט של הסיפור שמאחורי המוצר הוא אוכל. מה אנחנו אוכלים? מאיפה זה בא? איך מגדלים את זה? איך זה נראה במקור? לדוגמה, התגובות של ילדים על גידול אורז תמיד מפתיעות. גם בכל הקשור לאוכל יש

תהליכים רבים ומורכבים וידע תרבותי רב. יתרון נוסף של העיסוק באוכל הוא שהוא מספק לילדים מרחב לעשייה עצמאית ומביא אותם במגע עם שלל טעמים ומרקמים, שבמצב אחר אולי לא יסכימו לטעום.

כך זורעים אורז ביפן

שתמחיש לילדים את מסעם של הירקות מהגינה לצלחת שלנו. מגוון הדברים שיכולים לעניין את הילדים הוא גדול מאוד: איך מכינים שוקולד? איך נפח מייצר פסלי זכוכית קטנים? ואגרטים? איך תופרים בגד או מוסיפים לו קישוט מעניין? איך מייצרים נעליים? מה ההבדל בין ייצור במפעל לעבודת יד? כל אלה הם תהליכים הכרוכים בידע תרבותי ואמנותי, ויש להם את הפוטנציאל לעורר את 'גלגלי החשיבה' של הילדים ולדרבן אותם לדמיון, לתכנון ולנסות להכין לבד.

אני מדגימה לילדים איך להכין סוכריות גומי, והילדים מכינים לחם טעים שהם יאכלו עם הגבינה שהגננת הכינה

דרך נוספת להכיר לילדים את סיפורם של דברים שונים היא דרך העשייה בידיים, שלהם כמובן. תנו לילדים להתנסות במלאכה כל שהיא. עבודה עם חימר היא דרך מעולה ופרקטיקה מוכרת בגנים, אך אפשר לחשוב מעבר לזה: אריגה, תפירה (יש מחטים למתחילים), נגרות, גינון. אם יש מלאכה שמכירים מבית, זו הזדמנות להביאה לגן הילדים. ואולי מי מההורים בגן מתמחה במלאכה כלשהי? אם כן, כדאי להזמין לגן. הכירו לילדים את תהליך היצרנות, אפשרו להם לגעת ולהתנסות בחומרים שונים, הקימו סדנת מייקרים ועודדו את היצרנות בגן: ללמוד את העשייה ולקבל תוצר (על הערך הפדגוגי ביצרנות, ראו:

דוגמה נהדרת לשימוש יצירתי בכדורי רגל ישנים

את הילדים לחשוב על שלל החפצים, שזמנם עבר לכאורה, כמשאבים ליצירה ולעשייה. אפשר להציג לילדים דוגמאות צבעוניות ומסקרנות של יצירה מחודשת: מצעצועים ישנים, בנייה מבקבוקים, יצירת אדניות ועיצבים מגלגלי רכב ועוד. יש שלל דוגמאות בחיפוש המושגים upcycling ומחדוש ברשת.

מסר נוסף שניתן לטפח הוא כי 'הדרך לפח הירוק ארוכה'. בדרך, בין קנייה לזריקה, יש לנו כמה תחנות, המצמצמות את כמות הפסולת שמגיעה לאשפה:

- **שימוש חוזר:** כשמו כן הוא, כשמשמשים שוב ושוב באותו פריט;
- **מחדוש:** כשלוקחים חפץ או חלקים ממנו ומוצאים לו שימוש אחר;
- **מחזור:** כשמפרקים חפצים ומחזירים אותם למצב של חומר גלם, שממנו מייצרים משהו חדש.

יוצרים מראת צעצועים בגן מצעצועים ישנים ושבורים שהילדים הביאו

קונה משהו, אני בעצם שומר/ת ועוזר/ת לסביבה. אפשר גם לשלב סיור למרכז חירייה, שפועל כדי לעזור מודעות לסוגיית צמצום הפסולת (ארם, 2014).

בחמש השנים האחרונות, מאז שהתחלתי ללמד את הנושא, חל שינוי תודעתי מדהים בחברה הישראלית: החלה גישה המעודדת הפחתת שימוש בשקיות ניילון ובכלים חד-פעמיים, מעבר לבקבוקים רב-פעמיים ועוד. למעשה, השיחה על הפחתת פסולת ומחזור כבר לא זרה בחברה שלנו. גם המודעות שלנו לצורך לבחון את דפוסי הצריכה שלנו גדלה, ואנו רואים ביטוי לזה בעלייה בתרבות החלפת בגדים, בשוק למוצרים יד שנייה ובגידול מספר חנויות חשמל שמקבלות מוצרים ישנים חזרה למחזור (זו רק ההתחלה, אך היד עוד נטויה). את העשייה הזו אפשר להביא גם לגן, למשל, לערוך שוק קח-תן של תחפושות וצעצועי ילדים, לעודד החלפות בגדים וצעצועים בין המשפחות, החלפות בגדים וחפצים לשימוש ביתי בין הורים. בהמשך אפשר להרחיב את העשייה מעבר לגן, לאשכול או לקהילה, אם יש לכם את אנשי הקשר הטובים לכך.

מסר נוסף שנרצה לטפח הוא שאפשר לספק לחפצים שלנו 'המשך חיים'. אחת הבעיות בתרבות השפע היא שאנו קונים דברים שזוכים לשימוש מועט, ואז מושלכים לאשפה. אנו קונים מוצרים שמגיעים באריזות, וגם הן לרוב מגיעות ישר לפח. במסגרת העיסוק בנושא, נעודד

מקיים של משאבים, הזיהום שמייצר השינוע המרובה ועוד. אומנם המודעות לנושאים אלה גוברת, אך בשטח אנשים עדיין קונים וקונים. לדוגמה, הידעתם שבעקבות הקניות שלנו, דואר ישראל התמודד בשנה החולפת עם 50 עד 200 טונות של חבילות ביום? (קריסטל, 2020). אחד מתוצרי הלוואי של הצריכה הגבוהה מורגש גם בבית, כאשר אנחנו מייצרים כמויות גדולות מאוד של פסולת. אדם ממוצע בישראל מייצר 1.7 ק"ג פסולת ביום, כלומר כ-600 ק"ג בשנה (המשרד להגנת הסביבה, 2019). לכמויות הפסולת הרבות יש משמעות סביבתית: יש צורך במקום אחסון והטמנה על חשבון שטחים פתוחים, לצד זיהום הקרקע ומקורות המים. הפח הסביבתי של הצריכה הוא רחב ומורכב, ועלינו להיזהר שלא להעמיס כל זאת על כתפיהם של ילדי הגן הרכים. אבל יש מסרים חשובים וחיוניים, שכן נרצה לטפח בגן. לדוגמה, כשאנחנו קונים בלי לחשוב, או רוכשים דבר מה לשימוש בודד, אנו יוצרים אשפה רבה לחינם. מכך אנחנו משתדלים להימנע. במקרים רבים נוכל לעצור ולחשוב לפני שקונים

דברים חדשים: האם באמת נשתמש בזה? האם ניתן להסתדר בלי זה? האם למישהו שאני מכיר יש משהו דומה, כך שאוכל לנסות את זה או לשאול לשימוש חד-פעמי? כשאני חושב/ת לפני שאני

אפשר להציג לילדים מושגים אלה ולהציג להם שפע של תמונות מדגימות; זה מסקרן ומפעיל את המחשבה. המטרה היא לעודד את הילדים לעצור את ההשלכה האוטומטית לפח האשפה ולתת להם את הכלים לחשוב: האם אפשר להשתמש בזה שוב? האם אפשר לתת לזה שימוש חדש? האם זה יכול לשרת את הגן כחומרי יצירה? עודדו את הילדים להביא לגן אריות וצעצועים שבורים, והשתמשו בהם כמשאבים או כחומרי יצירה. סיימתם עם הדברים? הם כבר לא משרתים אתכם? מה עם מחזור? הקימו בגן פחי מחזור, ואם יש פחי מחזור בקרבת מקום, אפשר לצאת עם הילדים לסיור היכרות. הצטיידו בפסולת שניתן למחזור, ומיינו אותה בהתאם לסוג ולצבע הפח. הילדים ישליכו את הפסולת לסוגיה לפחים הנכונים.

מימין: יוצאים לסיור היכרות אל פחי המחזור משמאל: מיון סוגי פסולת לפי סוגי פחים בשטח

חשובה: לעבור מהצד המבקש והמקבל לצד הפעיל בנתינה, זה שרואה את האחר, נותן ומתכנן מעשים טובים. אם בגן שלכם/אתם/מארגנים/ות תרומה או משוחחים על מעשים טובים, תוכלו לשלב את השיח ואת העשייה בשיחה רחבה יותר על שפע.

מחקר אנתרופולוגי עדכני בנושא ילדים וצריכה מראה, שהעיסוק בצריכה מאפשר לילדים מרחב לעשייה של עצמאות וסוכנות. לדוגמה, העולם הצרכני מאפשר להם למידה סביב מה קיים? למי יש את זה? (Buckingham & Sefton-Green, 2003), איפה אפשר להשיג את זה? איך זה עובד? וגם הפגנת ידע מול חברים, ולפעמים מול הורים (Clarke, 2008). ניתן לראות כי הילדים, בכל הקשור לבקשות שלהם, מחליטים מה הם רוצים, מתכננים, אוספים מידע ומנהלים משא ומתן שלא יבייש אף אדם מבוגר. אם כך, למה שלא ניתן לילדים

יותר. אך מה הקשר לשפע? היבט אחד הוא בהעברת הילדים מהצד המקבל לצד הפעיל והנותן. תרומה, נתינה ועשיית מעשים טובים הן פעולות שמעודדות את הילדים להסתכל מחוץ לעצמם, לזהות צרכים של אחרים ולפעול כדי לעזור ולמלא את אלה. היבט זה של למידה עונה ל'למידה מוכוונת השפעה'. זו היא דרך למידה, המקדמת את יכולתם של הילדים להיות אזרחים יוזמים ובעלי מודעות ואחריות חברתית (פורת וכהן אהרונב, 2017). דרך נהדרת לעודד עשייה היא לחשוב יחד עם הילדים על מעשה טוב שבו הגן ייקח חלק: לשמח מישהו בשכונה, לנטוע עץ, להקים גינת ירק או להכין פינה חמה לחתולי רחוב לקראת החורף. הקפידו לחשוב יחד עם הילדים, אפשרו להם לקחת חלק פעיל בחשיבה, בחנו יחד מה צריך כדי לבצע פרויקט שמעניין את הילדים והובילו אותם לעשייה.

סיכום

במאמר זה ראינו שילדים צעירים, הגדלים בתרבות של שפע, הם צרכנים פעילים ומשפיעים כבר מגיל צעיר. תופעה זו מוכרת למשווקים וליצרנים, וגוררת פנייה אינטנסיבית אל הילדים כצרכנים. גם הורים ואנשי חינוך מכירים את מקומם הפעיל של הילדים כצרכנים. ולמרות זאת, לא קיים מענה מובנה, המסביר ומכוון את ילדי הגן

מרחבים נוספים לממש את העצמאות והסוכנות שלהם? יש בידינו האפשרות להעשיר מרחב נוסף בחייהם, שבו הם ייזמו, יתכננו, יעשו, מרחב שיש בו ערכים של נתינה, ראיית האחר, הכרת תודה וחשיבה חיובית - המרחב של עשייה חיובית פרו-חברתית.

עשייה בחשיבה סביבתית היא כמובן צד אחד של אזרחות פעילה: הילדים פועלים כדי לתרום לסביבה ולקדם חברה טובה

תחום דעת 4:

אזרחות פעילה ונתינה

עד כה ראינו שאפשר להכיר לילדים את הסביבה הצרכנית שבה הם גדלים, לצייד אותם בכלים מחשבתיים על קנייה מודעת, לערוך להם היכרות עם הדברים שהם קונים ומקבלים, ולעודד תפיסה של 'המשך חיים' לחפצים. ממד נוסף שכדאי לעודד ולפתח הוא אזרחות פעילה. נושא זה מעודד את הילדים לחוות חוויה

רשימת ספרות

אלדרוקי פינז, ד' (2015). שיפו-צעצועים - תיקון ושכלול צעצועים כהזדמנות לעסוק במדע וטכנולוגיה בגן. עלון דע-גן, 8, 15-8. <http://www.files.org.il/BRPortalStorage/a/3/43/48/48-WHL79wn8qn.pdf>

אלדרוקי פינז, ד' (2020). יצרנות בגן הילדים. עלון דע-גן, 13, 52-61. <http://www.files.org.il/pdf>

ארם, א' (2014). מריחים את השינוי באוויר המרכז לחינוך סביבתי תוצרת חירייה. עלון דע-גן, 7, 40-47. <http://www.files.org.il/pdf> (84-0RAwdK0zxv.pdf)

ינאי, ל' וברוגל, ח' (2019). חנויות ממכר כאמצעי לשילוב מתמטיקה בגן הילדים. עלון דע-גן, 12, 60-67. <http://www.files.org.il/pdf> (16-BjZkDLJmFN.pdf)

פורת, ו' וכהן אהרונב, ר' (2017). "אני ואתה נשנה את העולם" - מפסיביות להובלת שינוי על ידי ילדי הגן. ילדים מזמנים סביבות משחק ולמידה. האגף לקידום חינוך קדם יסודי. <http://tracks.roojoom.com/r/73217/#/trek?page=3>
צמח, א' ובויםגולד, י' (2011). מה למדת במרכז היום, ילד מתוק שלי? עלון דע-גן, 4, 80-85. <http://www.files.org.il/pdf> (30-vlUrVmTabn.pdf)

קריסטל, מ'. הפקק בדואר נמשך: עשרות אלפי חבילות תקועות במחסנים. 13 Ynet, בינואר, 2020. <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5658443,00.html>
שולם, י' (2018). אבא, אמא: איך כסף בא לעולם? - מדריך מעשי לחינוך כלכלי של ילדי ישראל. ספרי צמרת.

Anonymous. (2018, July 12). Unboxing. Retrieved April 6, 2022, from Wikipedia.

Buckingham, D., & Sefton-Green, J. (2003). Gotta catch'em all: Structure, agency and pedagogy in children's media culture. *Media, Culture & Society*, 25(3), 379-399.

Cook, D. (2004). *The Commodification of childhood – The children's clothing industry and the rise of the child consumer*. Durham & London: Duke University Press.

Cook, D. (2008). The Missing Child in Consumption Theory. *Journal of Consumer Culture*, 8(2), 219-243. doi:10.1177/1469540508090087

Clarke, A. J. (2008). Coming of age in suburbia: Gifting the consumer child. In Gutman, M. & de Coninck-Smith, N. (Eds.), *Designing modern childhoods – History, space and the material culture of children* (pp. 253-269). New Brunswick, New Jersey, NJ & London: Rutgers University Press.

Prout, A. & James, A. (1990). *Constructing and reconstructing childhood: Contemporary Issues in the sociological study of childhood*. London: Falmer Press.

בתחום הצרכנות. במאמר זה הצגתי ארבעה עולמות תוכן, שכדאי לשלבם בשיחה עם הילדים בגן כדי לתת מענה חינוכי בתרבות השפע. אפשר להציג ארבעה עולמות אלה בנפרד או כמכלול. באמצעות שיחה על כסף וצריכה, למידה על 'סיפור' של חפצים, חשיבה סביבתית ועשייה חברתית, יש בידינו היכולת להמשיג לילדים את עולמם בתחום הצרכנות, לעודד אותם לחשיבה עצמאית ולאפשר להם בחירה במסגרת המגבלות הקיימות בחייהם. לצד הידע המושגי, יש לנו היכולת לטפח חשיבה ערכית, סביבתית וחברתית, לכוון את הילדים לפעול מעבר ל'אני' ולהתנסות גם בתפקיד הנותן והעושה למען האחר. בכל אחד מהתחומים, הודגשו העקרונות המנחים והוצעו פעילויות אפשריות.

כל גן יכול ליהנות משיח כזה ומהפעי- ליות הנלוות. זהו שיח פרקטי, יומיומי ומשמעותי גם לילדים צעירים בגיל הגן. בנוסף, לתקשורת שוטפת ומשתפת עם ההורים יש כוח רב. מעבר לשיתוף, שהוא ערך בפני עצמו, ההורים יכולים להמשיך להשתמש במושגים בבית, לשוחח על צריכה בחשיבה סביבתית וחברתית ול- טפח שיחה מתמשכת סביב דברים שקו- רים בזמן אמת, כמו בקשות, ניהול רצו- נות וחוויות קנייה. לכן, שיתוף ההורים יתרום חזרה לעשייה בגן.

אנו חיים בתקופה שבה מהות החינוך נבחנת ונבדקת. שאלות על מה ואיך ללמד עומדות בלב השיח. ויחד עם זאת, נושאים חדשים זוכים להכרה ולמקום במערכת החינוך. הגיע הזמן לשלב את הילדים בשיחה על צריכה, גם בגילאים הצעירים. אך כפי שראינו כאן, על השיחה להיות רחבה, מקיפה, חווייתית וערכית. מטרתה לתת בידי הילדים הצעירים כלים שיעזרו להם לחדד את כישורי הבחירה והחשיבה הביקורתית, כי, כפי שאמר הרב קוק: "בכל דור ודור צריך ללמד את דרכי השימוש בכלים המשפיעים על הדור".